

**SUVERENITET I BOSNA I HERCEGOVINA:
POSTMODERNA PARADIGMA**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA AND SOVEREIGNTY –
POSTMODERN PARADIGM?**

Sažetak

Rad naslovljen kao „Suverenitet i Bosna i Hercegovina: postmoderna paradigma“ ima za cilj, u prvom dijelu, propitati koncept pojma suvereniteta koji se profilirao u novovjekovnoj filozofskoj i političkoj misli i koji danas realno egzistira. Kritičkim osvrtom na razne koncepte suvereniteta nastoji se pokazati kako isti može biti shvaćen kao granični pojam koji u sebi pokazuje svojevrсну nepotpunost međunarodnih poredaka. Drugi dio rada za temu ima analizu koncepta suvereniteta u nekoliko suvremenih autora (Carl Schmitt i Giorgio Agamben). Treći dio rada, nakon gore postavljenih teoretskih okvira, promatra suverenitet Bosne i Hercegovine. Pitanje na koje ovaj dio rada odgovara svodi se na ono da li je moguće govoriti o suverenitetu Bosne i Hercegovine imajući na umu ustavne i ine podjele, kroz prizmu nove paradigme suvereniteta. Suverenitet koji postoji i de facto i de iure, ali zbog atipičnosti ustavnog uređenja potrebno ga je teoretski utvrditi, koristeći suvremeni pogled na suverenost, a ne neke prošle i za današnje društvo arhaične kategorije. Ovaj rad pokušava predstaviti mogući postmoderni teoretski okvir za promišljanje pojma suvereniteta u konkretnom locusu, onom Bosne i Hercegovine.

Summary

The paper entitled “Bosnia and Herzegovina and Sovereignty: Postmodern Paradigm?” defines as its goal to question the term sovereignty as it has been profiled in Modern philosophic and political thought that in fact exists today. Reviewing the various sovereignty concepts aims at pointing how it can be perceived as a boundary term containing a unique incompleteness of international orders. The paper’s second part is going to provide an analysis of the sovereignty concepts found at several contemporary authors (Carl Schmitt and Giorgio Agamben). After formulating the aforestated theoretical framework, the third part observes the BH sovereignty. That segment of paper will try to resolve a question boiling to the one whether is possible to speak about BH sovereignty, taking into regard constitutional and other constraints, through the lenses of a new paradigm

of sovereignty. Due to atypical constitutional organization, it is dire need to fortify theoretically the present sovereignty that de iure and de facto does exist through contemporary viewing of sovereignty, not through bygone categories that are antiquated in present social order. This paper attempts to present a possible postmodern theoretical framework for rethinking sovereignty in the specific locus – the one in Bosnia and Herzegovina.

1. Određivanje suvereniteta

1.1. Suverenitet kao granični pojam

Suverenitet je temeljna ideja autoriteta u modernom dobu¹ koja se danas artikulira kao globalni sistem autoriteta (eng. a global system of authority). Jackson navodi kako je upravo ovaj sustav suverenih država jedini globalni sustav autoriteta koji je ikada postojao. Čitava svjetska populacija obitava u nekoj od suverenih država. Suverenitet ili države organizirane kao suverene države inovacija je koja dolazi s europskog kontinenta, a koja se proširila na gotovo svaki populirani dio zemlje. Ovaj se, izvorno europski standard proširio i na globalnu razinu. Teško da postoji neka država, shvaćena kao oblik uređenja, koja ne želi biti suverena i koja odbija ostvarivati efektivnu vlast na vlastitom teritoriju. Iako je možda pomalo reduktivna konstatacija, ipak je plastičan opis da niti jedna država svjesno ne želi biti defenestrirana u vlastitim okvirima. Nominalno, ideja suvereniteta je pretpostavka svakog modernog državnog uređenja. O realnim, pak, limitacijama suvereniteta tematizirat ćemo kasnije.

Suverenitet je jedna od konstitutivnih ideja postsrednjovjekovnog svijeta.² Ona je plazmirala moderno društvo na način da je, kao što je već spomenuto, uspostavila standard, paradigmu,³ općeprihvaćenu, dominantnu i relativno funkcionalnu.

¹ Usp.: Jackson, R. (2007) *Sovereignty: the evolution of an idea*, Polity, str. 1–5.

² Čini nam se zgodnim referirati se na neke od temeljnih povijesnih epizoda u kojima je suverenitet protagonist: 1534. kralj Henrik VII *Act of Supremacy* – ovim se kralju i njegovim nasljednicima daje vrhovna vlast nad Engleskom crkvom i imunitet od stranog zakona i stranih autoriteta, posebice Pape; 1763. Pariški mir, koji je označio kraj sedmogodišnjeg rata u kojemu je Velika Britanija porazila Francusku, osvojena francuska kolonija Quebec je priznata kao dio Britanske Sjeverne Amerike; 1776. Američka deklaracije nezavisnosti – kolonije neovisne o britanskoj kruni; 1885. Berlinski kongres – obveza zemalja potpisnica da se utemelji autoritet u regijama koje su kolonizirale u Africi; 1918. Liga naroda, Wilson, „recipročne garancije političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta“; 1990. Irak, invazija na Kuvajt te intervencija saveznika Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanija; 1991. disolucija SSSR-a, nastalo 15 država; 1992. disolucija SFRJ-a. O argumentu u: Jackson, R. (2007) *Sovereignty: the evolution of an idea*, str. 4–5.

³ Neizbjegno je, kada se govori o paradigmi, referirati se na Thomasa Kuhna i na njegovu

1.2. Suverenitet i/ili granica

Iako ćemo se fokusirati samo na recentnije epizode, već nekoliko godina svjedočimo – od arapskog proljeća i ostalih geopolitičkih prevrata popraćenih direktnim ili indirektnim intervencionizmom – kako pojam granice, jedna od temeljnih stavki suvereniteta, zauzima javnu sferu. Pomalo je paradoksalno da u jednom globaliziranom svijetu u kojima se uvijek iznova naglašava nominalno pravo na mobilnost, povezanost, otvorenost granica, te iste granice bivaju ograđene bodljikavom žicom. Iz europske perspektive, čini se kako će sama integrirana Europa brzo imati više fizičkih barijera nego što je imala za vrijeme hladnoga rata, koji je od iste denunciran kao glavni krivac za manjak integracije na Starom kontinentu.

Bodljikava žica⁴ ima svoju povijest koja tehnički datira iz 19. stoljeća kada je nastala s ekspanzijom korištenja metala i njegovih derivata na američkom Zapadu, divljem. Isprva se, praktična kao što i jest, bodljikava žica koristila kao ekonomičan materijal za ograđivanje velikih prostranstava po kojima je američki Zapad i poznat. Ona je bila praktični spremnik u kojemu su relativno mirno mogli uživati pripadnici animalnog svijeta. Čak im je i pravo na mobilnost bilo zajamčeno, naravno, unutar ograđenog prostora. No, brzo

„Strukturu znanstvenih revolucija“. Analizirajući znanstvena dostignuća u formi Newtonove mehanike i kvantne fiziku te neka od epohalnih djela poput Aristotelove „Fizike“, Newtonove „Optike“ i drugih, Kuhn dolazi do zaključka kako navedeni znanstveni standard naziva znanstvenim paradigmatima koje uspostavljaju i tvore tzv. normalnu znanost. No, budući da znanost napreduje, a uslijed kriza općeprihvaćene paradigme, napušta se stara i dolazi se do nove, nekada revolucionarne paradigme. Mišljenja smo kako se ovaj proces promjene paradigme može primijeniti i na širok spektar fenomena među kojima je i tema ovog rada, na pojam suvereniteta.

⁴ Nekoliko autora problematizira ideju bodljikave žice. Reviel Netz u *Barbed wire: An ecology of modernity* (Wesleyan University Press, 2004) donosi, također, analizu bodljikave žice koju smatra topološkim objektom budući da razdvaja na unutrašnje i vanjsko; nadalje, Olivier Razac, pariski filozof u *Barbed Wire: A Political History* (New Press, 2002) nudi prikaz svojevrsne filozofije bodljikave žice (fr. *philosophie du fil de fer barbelé*), ili konkretnije političko značenje bodljikave žice u 20. stoljeću koja postaje univerzalni simbol opresije. U prvom dijelu svoje knjige analizira kako se bodljikava žica pojavila u tri povijesna momenta intenzivne destrukcije. Prvo u Američkoj preriji, zatim u Prvom te konačno u koncentracijskim logorima Drugoga svjetskoga rata. Iz ova tri konstituirajuća trenutka za povijest bodljikave žice, Razac izvlači jasne političke implikacije. Bodljikava žica u svojoj čistoj formi (eng. *its pure form*) je predstavljena u Drugom svjetskom ratu kada, simbolizirajući događaj, postaje simbolična (str. 4). Razac se inspirira na radu Michela Foucaulta te smatra kako je bodljikava žica vezana za pojam biomoći budući da ovladava granicom života i smrti (eng. *govern the frontier of life and death*) (str. 75) te je tehnologija specifične namjene za upravljanje živim bićima (str. 85). Nadalje, Alan Krell u *The devil's rope: a cultural history of barbed wire* (Reaktion Books, 2002) svrhu bodljikave žice svodi na tri stavke: ograđivanje, kontrola i ozljeđivanje onoga koji istu pokuša prijeći (str. 181).

nakon uočavanja njezine izrazite praktičnosti, ona je korištena na afričkom kontinentu, za vrijeme burskih ratova, kada su protagonisti ratnih djelovanja njome ograđivali domicilna afrička plemena. Iako nam faktografija nije primarni interes, podaci govore kako je oko 25000 domicilnih Afrikanaca poginulo u ratu, od toga većina u koncentracijskim logorima: većina, dakle, ograđena bodljikavom žicom. Gotovo da su je svi sukobi u 20. stoljeća koristili, bilo svjetski ratovi bilo oni lokalni. A budući da su ratovi većinom vođeni primordijalnim željama za osvajanje teritorija, postalo je pravilo kako se određeni dijelovi nepoželjnih populacija na određenom teritoriju na direktan ili indirektan način getoizira. Suverenitet, ako ga gledamo kroz njegovu povijesnu genezu, i nije drugo nego određivanje granica jednog teritorija. Dovoljan je letimičan pogled na svjetsku mapu kako bi se na njoj uočile različite tipologije granica. Usporedimo tri kontinenta gotovo letimično. Pogledajmo granice Afrike, koje su imperijalne sile krojile često u laboratorijskim uvjetima i odmah uočavamo kako su strahovite linearne, pravocrtne, iscrtane s matematičkom preciznošću i aplicirane na jedan fizički kontekst. Matematika je oduvijek shvaćena kao kraljica znanosti zbog vlastite preciznosti, koherentne metode i buduće jasne primjene. Granice su u Africi spremnik unutar kojega se grupira populacija po nekoj osnovi. Navedene osnove su tražene u nekim od posebnosti, jeziku, vjerskim, kulturološkim pa onda i plemenskim promatranim u nekom povijesnom hodu. Iako matematički, idealno precizne, one su realno apsurdne. Stanovništvo je njima često i opetovano precrtano, a zatim su savršeno poslužile kao element svakog budućeg sukoba. Granice Sjedinjenih Američkih Država imaju, također, linearne okvire, ali kao takve su dovedene do visokog stupnja funkcionalnosti. Europske granice su generalno iscjepkane, nelinearne, nelogične, posebice one između dviju susjednih država pokazuju kako im je prethodila često maksimalna nelogičnost koja se kanalizirala u ratnim djelovanjima. Na kraju, granice su osvajane, gubljene upravo za vrijeme ratnih događanja. Ako je istinita ona antička kako je rat otac svih stvari, granice su pokazatelj kako je rat, ipak, stvorio teritorijalni besmisao koji samo čeka onaj zgodan trenutak, grč. kairos, da se probudi.

1.3. *After suvereniteta*

Nakon uspostavljanja granica, tih okvira koji okupljaju jednu ili više populacija unutar određenog teritorija, suverenost unutar istih je kategorija koja je nekada bila rezervirana isključivo za državu. Iako je zbog rađanja i širenja multinacionalnih igrača ovog ili onog tipa, bilo kroz oblike multinacionalnih kompanija, globalnog nevladinog sektora ili jednostavnog globalnog općeg duga, nekada privilegirani suverenitet država zasigurno pod

znakom pitanja, ipak ćemo fokusirati našu raspravu na često upitni suverenitet država unutar samih sebe. Robert H. Jackson, analizirajući afrički kontinent, konstatira kako se isti nakon propasti kolonijalističkih političkih standarda našao pred nužnom zadaćom da proglasi vlastitu suverenost, nezavisnost i ostale, prema međunarodnom pravu, rekvizite nužne za upravo to međunarodno priznanje države. Suverenitet je međunarodnim priznanjem *de iure* zaživio. Onaj realniji aspekt suvereniteta, onaj *de facto*, je zaživio, ali u minimalnoj mjeri u odnosu na standard razvijenijih država ili uopće nije. Rezultat je sintagma koju je Jackson patentirao, ona o kvazi-državama (eng. quasi-states) koje, unatoč priznatom suverenitetu, realno isti ne kontroliraju. Iz ove diskrepancije deklarirano-nominalnog i realnog Jackson razvija pojam „negativna suverenost” karakterističan za slične fragilne države. Ova sintagma, gotovo tangibilna, ne želi reći drugo nego da državljani tih država nemaju prava (npr. pravo na mobilnost, zdravstvo, obrazovanje, minimalni skup ljudskih i elementarnih prava, što je i tragičnije); njihove državne strukture se namjerno i intencionalno oslabljuju stvarajući jedan institucionalni vakuum. Jackson konstatira kako mnoge takozvane države u Africi ne posjeduju temeljne elemente državnosti. Riječ je o režimima u kojima su protagonisti osobe, režimima deficitarnim s institucionalnim autoritetom i organizacijskim sposobnostima.⁵ Ovo negativna suverenost se zasigurno dijelom može aplicirati na gotovo svaku državu koja se još nalazi u nekoj varijanti tranzicijskog procesa, a šire i na svaki oblik državnog uređenja, dakle, i na Bosnu i Hercegovinu, a nadalje, na same članice Europske unije čija se suverenost uslijed ekonomske krize dovodila u pitanja. Fiskalni suverenitet država kojima je prijetio default bio je posve negativan. Odlike negativnog suvereniteta su, također, postojale i na geopolitičkoj razini, na razini multinacionalnih kompanija. Negativni suverenitet država javlja se gotovo svaki put kada prilikom bilo kakve interakcije dvaju institucionalnih igrača, shvaćeno u najširem smislu, onaj manjeg utjecaja izgubi poneku od sastavnica pozitivnog suvereniteta. Iz dosadašnjeg izlaganja nije bilo teško ne uočiti kako problem suvereniteta pogađa one tzv. small-countries. No, kako opisati koncizno male zemlje, a da se izbjegne svaka moguća pejorativna konotacija? Moguće je da je naš pristup pomalo arhaičan, ali ako male zemlje stavimo u kontekst nekadašnjih nesvrstanih? Tako se u zaključcima Havanske deklaracije iz 1979. navodi kako upravo taj pokret nesvrstanih zemalja „predstavlja nade, aspiracije i želje milijuna ljudskih bića koja su bila lišena slobode i prava za odlučivanjem vlastite sudbine, koja su patila uslijed dugog i bolnog kolonijalnog iskustva i strane dominacije i koja su stoljećima iskusila

⁵ Usp.: Jackson, R. – C. G. Rosberg (1986) „Sovereignty and underdevelopment: juridical statehood in the African crisis”, *The Journal of Modern African Studies*, 24, 1–5.

sužanjstvo i poniženje, tiraniju i siromaštvo, glad i neznanje (...). Naši ljudi su se generacijama borili (...) kako bi se emancipirali i prokrcili put prema jednom novom, slobodnom i prosperitetnom životu.“ Iako je današnja geopolitička konstelacija takva da je pokret nesvrstanih gotovo nepostojeći, ipak su nekadašnje dijagnoze indikativne i za sadašnji trenutak. Štoviše, čini se da napredni teoretsko-realni koncepti u idejnoj domeni pokreta nesvrstanih i dan-danas postoje u različitim poveljama, memorandumima, mirovnim ugovorima svih aktera svjetske geopolitičke pozornice.⁶

Bosna i Hercegovina se uklapa u ovaj dijagnostičko-teoretski okvir. Izbjegavat ćemo svaku osim nužne minimalne povijesne referencije kako ne bismo upali u čestu misaonu omašku koloniziranja prošlosti našim sadašnjim kategorijama.

2. Suverenitet i izvanredno stanje: Schmitt i Agamben

2.1. Carl Schmitt

Fondativni momenti modernih demokracija su vrlo često egzaltirani do neslučenih visina. Uspostavljanje suvereniteta na određenom komadiću zemlje trajno je praćeno asocijativnostima mitskih razmjera. Fokusirat ćemo se kratko na realni aspekt uspostavljanja suvereniteta. Želja napuštanja svakog ancien régime i novoga ne može nego biti silna. Francuska revolucije je konkretni primjer toga.⁷ A njezin obrazac, u sintagmi komprimiran, od vrline to terora, slijedi revolucije svakog tipa, koje za cilj imaju uspostavljanje nečega novoga. Mišljenja smo kako upravo ovaj odriješeni prijelaz prema novomu, suverena želja da se uspostavi vlast nad kojom nema druge vlasti je cilj revolucionarnih politika. Značajka suverenosti je nadići postojeći, realni sistem. Carl Schmitt ovu idejnu, apsolutnu čistoću smatra temeljnom značajkom suvereniteta. Navedeni započinje svoju „Političku teologiju“ definicijom, gotovo aksiomatski, kako je suveren onaj koji odlučuje o izvanrednom stanju. Schmitt, dakle, smatra kako definicija suvereniteta mora biti povezana s graničnim slučajem, a nikako s rutinom.⁸ U

⁶ O argumentu: Willetts, P. (1981) *The non-aligned in Havana: documents of the Sixth Summit Conference and an analysis of their significance for the global political system*, Frances Pinter; Graham, J. A. (1980) „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit”, *Journal of International Affairs*, 34, 153–160.; Lyon, P. (1980) „Non-alignment at the Summits: From Belgrade 1961 to Havana 1979 – A perspective view”, *The Indian Journal of Political Science*, 41, str. 132–153.

⁷ O argumentu u prizmi povijesne kontekstualizacije pogledati: Furet, François *The French Revolution, 1770–1814*, str. 3–101.

⁸ Schmitt, C. (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, University of Chicago Press, Chicago, str. 5.

izvanrednom stanju ili u skupu izvanrednih stanja (rijetko da navedeno dolazi u singularu, poput talijanske izreke po kojoj *disgrazie mai vengono sole / problemi nikada ne dolaze sami*) suveren dolazi do izražaja. Iako sâm izuzetak nije kodificiran u postojećem pravnom okviru, može biti okarakteriziran kao opasnost za postojanje države.⁹

Schmitt smatra kako je izvanredno stanje nešto što prkosi generalnoj kodifikaciji, ali u kojemu se otkriva specifični pravni element – odluka o svojoj apsolutnoj čistoći.¹⁰

Schmittova preokupacija je kritičko promišljanje veze države, politike i suvereniteta. Schmitt uočava kako su moderne državne paradigme nagrižene realnim povijesnim događajima poput Francuske revolucijom, Napoleonskim ratovima, događajima koje je teoretski kontemplirao te Prvim svjetskim ratom, mirovnom konferencijom u Versaillesu, događajima koje je iskusio. Schmitt smatra kako klasična sintagma *pacta sunt servanda* ne postoji kao sveto načelo međunarodnih odnosa, posebice u odnosu na globalno naoružanje koje je i eskaliralo. Rezimirajući njegovu misao, Schmitt smatra kako je suverenitet ono što nadilazi, transcendiraju politički sistem, a time je i preduvjet za samo postojanje istoga.

Vjerojatno je jedan od povijesnih kurioziteta činjenica da je upravo tridesetih godina prošlog stoljeća austrijski logičar Kurt Gödel publicirao svoja znanstvena otkrića u formi teorema nepotpunosti (njem. *Unvollständigkeitssatz*; eng. *Incompleteness theorems*; tal. *Teoremi di incompletezza*). Navedeni teoremi pokazuju kako svaki formalni sistem posjeduje komponente čiju istinitost ne može dokazati. Ovi teoremi pokazuju temeljne granice matematičkog opisa stvarnosti, pokazujući kako određeni matematički sistemi ne mogu dokazati istinitost matematičkih tvrdnji od kojih se sastoje. Nepotpunost je zbog toga prikladan termin, budući da pokazuje kako niti jedan formalni sistem ne može biti apsolutan. Niti jedna paradigma, neovisno o tome u kojem se obliku nalazi, ne može biti odriješena, apsolutna. Primjer ove nepotpunosti formalnog sistema zasigurno dobro dođe. Sâm Gödel se neposredno prije početka Drugog svjetskog rata skrasio u Americi, na Institutu za napredne studije u Princetonu, gdje je imao prilike družiti se s Albertom Einsteinom. Prije negoli je dobio američko državljanstvo, morao je položiti ispit čiji je glavni dio vezan za američki Ustav. Studiozan, kako i priliči jednom logičaru, na ispitu je ustvrdio kako

⁹ Usp.: Schmitt, C. (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, str. 6.

¹⁰ Usp.: Schmitt, C. (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, str. 13.

postoji logičko-pravna opasnost da se demokratski uređene Sjedinjene Američke Države pretvore u diktaturu.¹¹

Suverenitet u modernom smislu je nepotpun i povijesne kontingentne epizode to naveliko potvrđuju. Njegova verzija pravog suvereniteta je ona koja isti stavlja u kontekst nečega izvan klasičnog formalnog sistema (u Schmittovu smislu je riječ o ustavu, zakonima i ostalim pozitivnim zakonskim normama). Potrebno je nešto izvan sistema što jamči samu održivost i egzistenciju sistema. Iako vrhunska teoretska konstatacija, izvanredni svjedok jednog vremena, posljedice ovakve vizije opisuje vrlo dobro talijanski filozof Giorgio Agamben.

2.2. Agamben o suverenitetu

Agamben, rimski filozof, aktualizira i revitalizira koncepciju suverenosti Carla Schmitta. Agamben uočava da se Schmittova koncepcija izvanrednog stanja veže za samu bit logora, neovisno o eventualnom opsegu zločina koji su se dogodili ili ne. Agamben piše kako u svim tim „slučajevima, jedno prividno beznačajno mjesto zapravo omeđuje jedan prostor u kojemu se zbiljski suspendira normalan poredak i u kojemu pitanje čine li se u njemu okrutnosti ili ne, ne ovisi o pravu, nego samo o civiliziranosti i etičkom osjećaju policije koja provizorno nastupa kao suveren.”¹² Izvanredno stanje sada postaje novim prostornim uređenjem. Suveren je onaj koji uvede izvanredno stanje ili izvanredno stanje je u isključivoj domeni suverena.

Iako se često čini kako je filozofska refleksija udaljena od konkretnih, svakodnevnih životnih epizoda, Agambenove riječi mogu poslužiti kao temeljni opis fenomena izbjeglica koji nam je medijski zasigurno, a nekada i geografski blizak. Nemogućnost ili otežana jedinstvena politika međunarodnih aktera dovodi do toga da se, osim famozne i već spomenute bodljikave žice, te individue u izbjegličkoj formi ostavljaju kao pojedinačni slučajevi na milost ili nemilost organa reda.

Čini se kako su iznimke zanimljivije nego normalni slučaj. I, uistinu, kako se danas gleda na iznimke? Kako se danas gleda na ono što je u odnosu na neki opći mainstream – ostalo? Agamben navodi da, ako hoćemo pravilno proučiti ono što je opće, trebamo samo potražiti kakvu zbiljsku iznimku budući da ona sve objelodanjuje puno jasnije nego samo opće.¹³ Agamben

¹¹ O argumentu usp.: Yasugi, M. – N. Passell (2003) *Memoirs of a proof theorist: Gödel and other logicians*, World Scientific, str. 35.

¹² Agamben, G. (2006) *Homo Sacer: Suverena moć i goli život*, Arkzin, Zagreb, str. 153–154.

¹³ Agamben, G. (2006) *Homo Sacer: Suverena moć i goli život*, str. 19.

konstatira kako je „suverena odluka o iznimci, u ovom smislu, izvorno političko-pravna struktura s kojom ono što je uključeno u poredak i ono što je iz njega isključeno tek pridobiva svoj smisao. U svojoj arhetipskoj formi izvanredno je stanje, dakle, početak svake pravne lokalizacije, budući da samo izvanredno stanje otvara prostor u kojem prvi put postaje moguće utvrđivanje određena poretka i određena teritorija.“¹⁴ Pomalo intrigira činjenica kako su ove teoretske konstrukcije, budući da ih je u nekoj formi i iskusio u nasilnim devedesetim godinama prošlog stoljeća, veoma bliske jednom konkretnom pojedincu, građaninu Bosne i Hercegovine.

3. Nova paradigma suvereniteta i Bosna i Hercegovina

3.1. Integrativni standard

Budući da su već famozne i sloganske euroatlantske integracije cilj i svrha gotovo svih država geografski zapadnog Balkana, kao terminus technicus, većinom iz razloga stabilizacije vlastitih domicilnih poredaka ni Bosna i Hercegovina nije lišena tih aspiracija. Ali prihvaćanje Bosne i Hercegovine u tu zajednicu naroda, u taj aktualni europski standard, ne može biti tipičan. O nužnosti novog pristupa BiH, krojenog po mjeri (engl. tailor-made), slaže se većina aktera europskih i svjetskih politika.

Ako apstrahiramo od konkretnih i kontingentnih faktora vezanih za europske politike uopće, Europska unija je, također, oblik međunarodnog uređenja koje po svojoj definiciji nadilazi klasične terminološke odrednice vezane za državnost, suverenitet: fiskalni, ekonomski, granični, obrazovni. U centralnoj i istočnoj Europi članstvo u Uniji je bila jedina moguća opcija, prije svega, poradi stabilizacije vlastitih političkih poredaka i struktura. No, od samih početaka europski projekt je duboko podijeljen. S jedne strane, bio je kulturno uključiv, otvoren i namijenjen svim europskim narodima, budući da je i sama Unija sistem vladavine utemeljen na demokratskim načelima; logikom stvari svi europski demosi imaju načelno pravo za pristup Europskoj uniji, no s druge strane, ista je izrazito ekskluzivistička, birokratska, koja budućim članicama uvjetuje i diktira sam proces pristupa.¹⁵ Naravno da u nekim segmentima određivanje uvjeta pristupa ima brojne pozitivne strane, u smislu jačanja demokracije, vladavine prava te optimizacije ekonomije budućih članica koje se moraju u raznim segmentima prilagoditi zahtjevima, ali uzevši u obzir često netransparentne uvjete pristupa, moguće je da se i time donekle pojačava polaritet.

¹⁴ Usp.: Agamben, G. (2006) *Homo Sacer: Suverena moć i goli život*, str. 22.

¹⁵ Usp.: Judt, T. (2011) *Postwar: A history of Europe since 1945*, Random House, str. 717–718.

Standard Europske unije rekonceptualizira neke od temeljnih modernih društvenih kategorija. Nije teško naći pandane ovoga u stvarnosti: za vrijeme recentne ekonomske krize dovođio se u pitanje fiskalni suverenitet članica, zatim legitimitet tehničkih vlada koje su za cilj imale implementacije europskih finansijskih smjernica, a koje su u direktnoj suprotnosti s voljom građana; ili najrecentnije, izbjeglička kriza koja pokazuje nekoherentnost jedne europske zajedničke politike, one vezane za granice. I sama Europska unija je, poslužit ćemo se Habermasovom sintagmom, jedan nedovršeni projekt, kao uostalom i svaki oblik državnog uređenja.

Može li Bosna i Hercegovina doprinijeti europskoj zajednici naroda kao nova paradigma?

Bosna i Hercegovina je u mnogo čemu simbol 20. stoljeća. „Kratko stoljeće“ je pokazalo kako se želja za kontrolom – shvaćeno u najširem smislu, bilo nad samim teritorijem ili ljudskim materijalom koji je na toj porciji (lat. portio) zemlje prisutan – ostvaruje preko najmicidijalnijih mogućih ljudskih rabota. Nije teško ni danas uočiti ove postavke svagdje na svijetu. Gotovo da ne treba apostrofirati zemlje ove ili one geografske ili geopolitičke provenijencije u kojima sirova borba za kontrolu teritorija iz dana u dan generira gotovo nemjerljive količine raseljenih lica, izbjeglih, prognanih, mučenih.

Ovo nasilje – legitimirano uzvišenim pojmovnim imaginarijem koji slijedi tragičan put od zamišljenih pojmova do realnih žrtava – pokazuje kako put do suverenosti nikada nije benignan niti jednoznačan. Ovaj proces često pokazuje naličje vođeno opskurnim povodima utemeljenim na „animalnosti i bestijalnosti kao vlastitoj esencijalnoj komponenti, uronivši time ljudska bića u proces brutalizacije (eng. process of brutalization) koji nikada nije završio.“¹⁶ I nakon same uspostave suvereniteta nasilni i društveno degenerativni faktori ostaju prisutni u javnoj sferi, u latentnoj ali duboko degenerativnoj formi. Zapadne demokracije pokazuju kako je ovaj entropijski model, od veće prema manjoj uređenosti, urezan u njihov DNK. Sreća je zapadnih, razvijenih demokracija što su se ovi brutalni procesi koji su prethodili nastanku moderne države odvili nekada davno, illo tempore, pa je i kolektivni zaborav lakši.

Države koje su vlastiti put do suvereniteta postigle recentnije i danas se bore s eliminacijom elemenata koji razaraju društveno tkivo iz vlastitog DNK-a.

¹⁶ Usp.: Mbembé, J. A. (2001) *On the postcolony*, Univ of California Press, str. 14.

Samim uvidom u aktualnu mapu Bosne i Hercegovine vidimo kako pojam suvereniteta ili podjela suvereniteta na jedinice ovog ili onog reda utječe na konkretnog pojedinca do mjere koja je nepostojeća u velikoj većini zapadnih integriranih poredaka. Vjerojatno bilo koji pojedinac, građanin, državljanin ili čak apolid koji živi na teritoriju Bosne i Hercegovine na vlastitoj koži može iskusiti ovu „pojmovnu tiraniju“ kojom je izložen, a koja je vezana za suverenitet, za efektivnu vlast na određenom teritoriju. Državni sistem ovim okvirom, skrojenim u najreduktivnijem obliku Newtonove koncepcije prostora, kao spremnik, utječe na sve one dimenzije svakodnevnog životnog svijeta. Na primjeru Bosne i Hercegovine vidljiva je nepotpunost modernog državnog uređenja.

3.2. Paradigmatičnosti BiH – umjesto zaključka

Neovisno o ovom našem kritičkom propitivanju koncepta granica, slika Europe i svijeta je utemeljena u ovome, te je kao standard ne možemo ne prihvatiti. Granice posjeduju pravno i političko značenje – one označuju teritorijalne granice suverene jurisdikcije. Riječima Jacksona, unutar granica su naši poslovi, izvan granica su vanjski poslovi.¹⁷

Bosna i Hercegovina je i u ovom kontekstu specifična. Dejtonski mirovni ugovor je na najvišu državnu razinu, na pijedestal, uzdigao kategoriju konstitutivnih naroda. Od triju konstitutivnih naroda, dva su kanalizirala svoje želje za samoodređenjem u susjedne države, u dvije republike, Srbiju i Hrvatsku. Iste su i supotpisnice i jamac Dejtonskog sporazuma. Ako vrlo jednostavnom metodologijom usporedimo ovu realnost s Jacksonovim teorijskim postulatima o jasnom ograničenju vanjskih i unutrašnjih granica, čini se da je suverenitet Bosne i Hercegovine atipičan. Sazdana od triju naroda, od kojih su dva susjedna, sa stanovništvom koje posjeduje u velikoj mjeri dva ili više državljanstava, s ulogom visokog predstavnika, čini se kako je klasična paradigma suvereniteta u Bosni i Hercegovini svedena na egzistirajući minimum. Govorimo isključivo o objektivnoj stvarnosti institucionalnog tipa, koja je kao infrastruktura vrlo neprohodna za bilo kakvo kanaliziranje ideje realnog suvereniteta u stvarnosti. Simboličku zbilju, kao jednu od klasičnih balkanskih boljki, kako navodi Maria Todorova, intencionalno smo zanemarili. Ali i iz prizme osobne sfere, suverenitet Bosne i Hercegovine je konstantno zanemarivan ili pak egzaltiran, uzdizan u mitske visine. Navedene su jedne od institucionalnih

¹⁷ Usp.: Jackson, R. (2007) *Sovereignty: the evolution of an idea*, str. 9.

karakteristika tzv. negativnog suvereniteta. Više kao realnost a ne kao koncept, ovaj negativni, deficitarni suverenitet je nešto u što je prosječni građanin uronjen, generalno bilo koje slične države ili konkretno Bosne i Hercegovine. Ovaj temeljni problem manifestira se na cijelu javnu sferu u svim svojim pojavnostima; suverenitet obrazovanja, koje je fragmentirano, upućen je na kantone kao administrativne jedinice te gubi time svoju univerzalnost. Akademske strukture, nastavni programi, tržišna orijentiranost te bum privatnih učilišta doveli su do toga da je generalni pojam obrazovanja u Bosni i Hercegovini skoro nepostojeći. Državni suverenitet je upravo zbog dijeljenja na razne razine, državnu, entitetsku i kantonalnu, u mnogo čemu razvodnjen. Javna sfera, koja je oduvijek bila jasan i nedvosmislen indikator društvenog statusa, je devastirana, ruinirana. Vjerojatno je najveći problem ovog negativnog suvereniteta demolicija gotovo sveukupne društvene infrastrukture koja često postoji samo kao negativna i koju građani percipiraju kao takvu. Iz šire ekonomske prizme ovo rezultira nazadnom birokratiziranošću, konstantnim bojkotiranjem odluka koje bi bile općeg karaktera te reperkusijama na niži životni standard sveukupne populacije. Pauperizacija suvereniteta kao okvira svekolikih društvenih stvarnosti dovodi do ovoga. Navedene konstatacije mogu nam poslužiti kao premise iz kojih možemo zaključiti kako je adresar negativne suverenosti upravo konkretni čovjek, pojedinac, individua, kojemu struktura u svom negativnom aspektu utječe na konkretni život. I to negativno.

Bosna i Hercegovina, sagledana iz prizme problema suvereniteta, privilegirano je mjesto refleksije. Ona je realni pokazatelj mogućnosti koje u određenim trenucima mogu zadesiti, s većim ili manjim uspjehom, gotovo svako društveno političko uređenje. Najveći dio ovoga rada je posvećen analizi ideje i realnosti suvereniteta te reperkusijama istoga na konkretne živote pojedinca, bilo u najgorim ratnim događajima ili u mirnom razdoblju. Svjesni smo, naravno, Kantove konstatacije o limitu analitičkih sudova koji ništa novo ne donose.

Događaji koji su utjecali na Bosnu i Hercegovinu pokazuju nasilno naličje modernog društva. Ovaj nedovršeni karakter demokracije plastično opisuje Böckenförde rekavši kako „liberalne sekularne države žive od pretpostavki koje same ne mogu jamčiti”. Upravo ti moralni i pretpolitički temelji države služe kao mehanizmi za identifikaciju pojedinaca s društvom, a nadalje i za uspješnu identifikaciju zajednica unutar zajednica.¹⁸ Nažalost, nije teško konstatirati kako rat naruši i devastira te pretpolitičke temelje države.

¹⁸ Böckenförde, E. W. (1978) *Der Staat Als Sittlicher Staat*, str. 37.

Slučaj Bosne i Hercegovine još može biti vrlo indikativan kao locus na kojemu su se najreduktivnije i najnehumanije ideje, nažalost, ostvarile, u većoj ili manjoj mjeri. Zadaća je i akademske zajednice promišljanje o svojevrsnom kraju suvereniteta u modernom smislu te usmjeravanje prema stvaranju novih, postmodernih oblika suvereniteta, teoretski naprednijih, iz praktične i funkcionalne prizme često manje naprednih, ali oblika suvereniteta dalekih od jeftinih i banalnih imaginarija koji rezultiraju nemjerljivim nasiljem. Europska unija je primjer jednog takvog uređenja. Bosna i Hercegovina, unatoč mnoštvu poteškoća ovoga ili onoga reda, privilegirani je locus refleksija o modernom društvu uopće: ona je simbol 20. stoljeća. Hegelovski napor, teškoća pojma, teškoća refleksije i konkretna egzistencijalna teškoća ne mogu nas mimoći u ovom procesu koji dugujemo budućim generacijama.